

בית ועד לתורה – הר חברון

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

קידושין פרק ראשון – דף מספר 10

בס"ד, ג' בכסלו תשס"ט.

קידושי אשה על ידי חליפין

א. פתיחה – סדר הלימוד השבועי

חברים יקרים ואהובים!
לאחר השלמת לימוד המקור לשלושת דרכי הקידושין במשנה, נלמד השבוע את הסוגיות הבוחנות האם יש דרכי קידושין נוספות – חליפין וחופה. בכך נשלים את מפת דרכי הקידושין. בלימוד חליפין וחופה נתמקד במה שנוגע להבנת דרכי הקידושין תוך מתן רקע הכרחי על תחומים אלו.

לר"ז מוצע:

ימים ראשון עד שלישי – חליפין

ימים רביעי וחמישי – חופה.

שבוע טוב!

ב. הסוגיה ג. – מקורות יסוד

- ג., "מניינא דרישא... דבר אחר כורתה".
- חלקים מקבילים בסוגיות אחרות:
(א) ה.; "אמר רב א שתי תשובות... לא קתני".
(ב) יג. "כי נח נפשיה דרב אסי... שוה פרוטה".
- ראשונים על הסוגיה (הראשונים העיקריים שחשוב יותר להתמקד בהם מודגשים):
(א) רש"י (רקע לדברי רש"י בסוגייה יא. בהסבר ר' זירא לשיטת ב"ש).
(ב) תד"ה ואשה (דברי ר"ת מופיעים בספר הישר חלק החידושים, מה' שלזינגר, סימן קמב).
(ג) חידושי הראב"ד (מובא בקובץ קדמונים המצוי אצלי, ומצוטט גם ברשב"א),
(ד) חידושי הרמב"ן ד"ה למעוטי חליפין,
(ה) רשב"א ד"ה למעוטי חליפין.
(ו) תוס' רי"ד ד"ה למעוטי חליפין.
(ז) יד רמה ג. ד"ה ואימא הכי נמי (עמ' ד' במהדורת שושנה).
- שאלות לעיון:
(א) מהו יסוד הנחת הגמרא שהמניין בא למעט?
(ב) פרשנות הסוגיה לפי הפירושים השונים של הראשונים.
(ג) מהי מסקנת הסוגיה באשר לזיקה בין דרכי הקנין ובין דרכי הקידושין?
(ד) מדוע לא ניתן לקדש אשה בקניין סודר לפי שיטות הראשונים השונות?
(ה) מהו היחס בין קנין סודר ובין קנין כסף?

בית ועד לתורה – הר חברון

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

קידושין פרק ראשון – דף מספר 10

בס"ד, ג' בכסלו תשס"ט.

ג. רקע – מקורות על חליפין וסודר

1. משנה קידושין פ"א מ"ו.
2. ב"מ מז, "במה קונין... לא איצטריך".
3. להרחבה - ירושלמי קידושין, מהי כ"ץ, עמ' 90 שו' 1-16.
4. רמב"ם וראב"ד:
(א) הלכות עבדים פ"ה ה"ג (מעשה דכומתא המובא בראב"ד הוא בגיטין לט:).
(ב) הלכות מכירה פכ"ט הל' ח-ט.

ד. אחרונים, מאמרים ומחקרים (המרכזיים מודגשים)

1. הסברים לשיטת רש"י:
(א) **חידושי שרידי אש על קידושין סימן י"א**. (עותק שלו מצוי ברשת בתיקיית אחרונים בתוך שיעורי עיון לקידושין.
(ב) הרב יהודה ברנדס, קניין כסף בקידושין, "עיון בהיבטים הרעיוניים של קידושי כסף", אקדמות ז', עמ' 50-53 (עותק של המאמר מצוי בתיקיית מאמרים ומחקרים) [קישור למאמר באתר בית מורשה](#)
2. על קניין סודר בתורת הגר"ח מבריסק זצ"ל:
(א) **מסורה, ב', עמ' מג**. (עותק ברשת בתיקיית אחרונים). [קישור למסורה באינטרנט](#)
(ב) ברכת שמואל בבא מציעא, סימן י'.
3. ניתוח סוגיית הירושלמי וסקירת הגישות השונות במחקר לגיבוש קניין סודר - דיסרטציה של מ' כ"ץ, בפרק על ירושלמי זה, במיוחד עמ' 132-140 (כזכור יש עותק בתיקיית ירושלמי).
4. קונטרסי שיעורים לקידושין, שיעור ד'.

בית ועד לתורה – הר חברון

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

קידושין פרק ראשון – דף מספר 10

בס"ד, ג' בכסלו תשס"ט.

ספר הישר לר"ת (חלק החידושים) סימן קמב

בשטר מנא לן אמר קרא ויצאה והיתה כו'. אבל משדה עפרון לא שמעינן אלא כסף דווקא ושוה כסף
דאי מקנין שדה נפקא אם כן תיקני בחזקה. תדע שהוא כן שהרי קנין שדה בכסף לא נפקא משדה
עפרון אלא משדות בכסף יקנו. אבל גזרה שוה דקיחה קיחה משדה עפרון ילפינן. והאי דקא פריך
תלמודא גבי חליפין ואימא הכי נמי משום חליפין היינו שוה כסף דהא אמרינן בבבא מציעא כיון
דתפיס ביה שלש כמאן דפסיק דמי. ובנדריים אמרי' דאי בעי למיפסקיה פסיק ליה ושקיל ליה הילכך
ככסף הוי. ומשום הכי (ד)פריך דתיקני אשה בחליפין שיש בהן שוה פרוטה. ומשני דיש חליפין בפחות
משוה פרוטה אפי' הוא שוה פרוטה לא מיקניא דאין לחלק בקנין. ותדע שחליפין בכלל כסף דכי תנן
נכסים שיש להן אחריות נקנין בכסף ובשטר ובחזקה לא קתני חליפין [ד]בכלל כסף איתנהו. והאי
דאמרי' לגבי עבד כנעני תנא אף בחליפין. וקאמרינן ותנא דידן מאי טעמא לא תני לה. בפחות משוה
פרוטה קאמר מלקיים כל דבר ולא מתורת כסף.

חידושי הרמב"ן מסכת קידושין דף ג עמוד א

למעוטי חליפין סד"א וכו'. ק"ל אלא מעתה תקנה אשה בחזקה דומיא דשדה, והא לא קשיא דאיכא
למימר כיון שאין גופה קנוי לא שייכא בה חזקה, ומיהו לא מחוור לי היכי סד"א דתקנה בחליפין
משום דשדה נקנית בחליפין והא לא גמרינן אשה משדה כלל אלא קיחה שכתוב באשה הוא דגמרינן
שהוא לשון כסף, ומעולם לא הוקשה אשה לשדה כלל, וכן הא דאמרינן חליפין איתנהו בפחות משוה
פרוטה ואשה בפחות מש"פ לא מקניא נפשה ופרש"י דגנאי הוא לה, נימא בפחות משוה פרוטה ליתנהו
אבל בפרוטה איתנהו, ומה שאמר הרב ז"ל הלכך בטל תורת חליפין בקדושין איני יודע למה בטל, כיון
שבפחות משוה פרוטה לא נתבטלו מחמת פסול קנייתן אלא מחמת קפידתה של אשה, ונראה דהכי
קאמרינן מעיקרא דחליפין בכלל קיחה הם ומדין כסף הוא שריבה אותן הכתוב מה כסף שמחליף
הקרקע בו וקונה אף בחליפין, הלכך אף בכלל קיחה שבאשה הם, ומפרקינן כיון דאשכחן חליפין
בפחות משוה פרוטה לאו בתורת כסף הם קונין אפי' כשיש בהם ש"פ אלא חדוש הוא שחדשה בהם
תורה, כלומר דין אחר הוא שאינו בכלל כסף ולא שוה לו, ואשה לא אמרה בה תורה קנייה אלא בכסף
הלכך אין חליפין קונין בה, וזהו הטעם שלא הוצרכו למעט חזקה שאינה קונה אשה שלא עלה על דעת
לרבות אף חליפין אלא מדין כסף, ולפי פירוש זה הכי גרסינן ואשה בפחות משוה פרוטה לא מקניא.
אבל מקצת הנוסחאות שכתוב בהם מקניא נפשה נוטות לפרש"י ז"ל והיא גרסת ההלכות, ויש לי
לישבה דכל חליפין לגבי אשה כחליפין דפחות משוה פרוטה נינהו, דמתנה ע"מ להחזיר לא קניא באשה
דבתר הנאה דבסוף אזלא ולא מקניא נפשה בקניה דשעה כדבעינן למימר לקמן.

חידושי הרשב"א מסכת קידושין דף ג עמוד א

למעוטי חליפין סד"א כיון דגמרינן משדה עפרון וכו' ואימא ה"נ חליפין איתנהו בפחות משו"פ כו'.
הקשה הראב"ד ז"ל כיון דגמרינן משדה עפרון ושדה עפרון מקנה בחליפין אע"ג דאיתנהו בפחות
משו"פ הו"ל למימר גבי אשה דליקנו דומיא דשטר דגמרינן מויצאה והיתה ולא אמרינן כיון דאיתיה

בית ועד לתורה – הר חברון

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

קידושין פרק ראשון – דף מספר 10

בס"ד, ג' בכסלו תשס"ט.

בפחות משו"פ לא גמרינן, ותירץ דאנן לא גמרינן אשה משדה אלא מקיחה דכתיבא ביה וקיחה שבשדה
עפרון בכסף היא ולא אשכחן ביה חליפין אבל שטר על כרחין כיון דכתיב ויצאה והיתה אע"ג דלית בי
שו"פ גמרינן ליה מיציאה כיון דיציאה אינה אלא בשטר, והיינו דלא גמרינן שטר משדה דהא לא חזינן
שטר בשדה עפרון ואי גמרינן מיניה הוה אמרי' כיון דשטרא איתיה בפחות משו"פ אשה בפחות משו"פ
לא מקניא נפשה, אלא אצטרכינן למילף מויצאה והיתה, ובתירוץ זה עלה לנו תירוץ גם למה שמקשים
עוד למאי דאמרינן ואימא ה"נ א"כ ליקני אשה בחזקה דומיא דשדה, ויש מתרצים בקושיא זו דכיון
שאין גופה קנוי לא שייכא בה חזקה, וקשיא לי דהא עבד כנעני עד שלא טבל אין גופו קנוי ולא קני ליה
אלא למעשה ידיו ואפ"ה נקנה בחזקה, ושמא מכיון שע"י חזקה זו אפשר לבא לידי קנין הגוף שאם
הטבילו לשם עבדות גופו קנוי לו חזקה נמי שייכא ביה משא"כ באשה דלעולם אין גופה קנוי לו.
ומ"מ עדיין קשה דכיון שאין למדין משדה עפרון אלא מקיחה דכתיבא ביה דהיינו כסף היכי הוה ס"ד
דתקנה בחליפין דומיא דשדה דהא לא מקשינן אשה לשדה אלא קיחה דכתב באשה הוא דגמרינן
שהוא לשון כסף, וכן הא דאמרי' חליפין איתנהו בפחות משו"פ ואשה בפחות משו"פ לא מיקניא נפשה
ופרש"י ז"ל דגנאי הוא לה נימא בפחות משו"פ ליתנהו באשה בשו"פ איתנהו, דכיון דבפחות משו"פ לא
נתבטלו מחמת פסול קנייתן אלא מחמת קפידתה של אשה כי אית בהו שו"פ דלא קפדה אמאי ליתנהו
בה, ויש לתרץ דמעיקרא סבר דחליפין בכלל קיחה הם ומדין כסף הוא שריבא אותם הכתוב דכל כסף
חליפין הם שמחליף בהם הקרקע וקונה אף חליפין כן א"כ בכלל קיחה דשדה עפרון הם ואשה נמי
תקנה בהן, ומפרקי' כיון דאשכחן חליפין בפחות משו"פ על כרחין לא מדין כסף הן קונין שאין כסף
קונה בפחות משו"פ אלא קניה אחרת היא שחדשה תורה שאינה בכלל כסף ואשה לא אמרה בה תורה
קניה אלא כסף הלכך אין חליפין קונין בה, והטעם הזה מספיק אפי' לחזקה שלא עלה על דעת לרבות
באשה קניות שבשדה אלא שהיה סבור שיקנו חליפין מדין כסף, וקשיא לי דא"כ למאי אצטריך
לאסוקי במלתיה ואשה בפחות משו"פ לא מקניא דהא אפילו כי מקני' בפחות משו"פ נמי לא מיקניא
בחליפין דהא כיון דלא מדין כסף הן קונין מנן אתיאן באשה.
וני"ל דמעיקרא כי אמרי' כיון דגמרינן משדה עפרון מה שדה עפרון מיקני בחליפין כו' ואמרי' נמי
ואימא הכי נמי לאו למימרא דסבירא לן דאשה לשדה מקשינן אלא הכי קאמר כיון דכסף דאשה מכסף
דשדה גמרינן אלמא קניית אשה כקניית שדה וכיון דאשכחן להו דהוקשו קצת קניותיהן אף אנו נאמר
לכל שאר הקניות שבשדה שיהיו נוהגות כן באשה קמ"ל מתני' דלא, ואימא הכי נמי דהא טעמא
קאמרי' מדהוקשו בהדיא בקצת קניותיהן והאי מהאי גמרי' ופריק כיון דחליפין איתנהו בפחות משו"פ
ואשה בפחות משו"פ לא מקניא נפשה דגנאי הוא לה הא על כרחין לא הוקשו אלא לקניית כסף בלבד
דאיתא בהדיא, דמחליפין אתה דן לכל שאר קניות שבשדה שאינן באשה כגון חזקה, וא"ת מ"מ מאי
קושיא לפי שחליפין איתנהו בפחות משו"פ נימא דחליפין איתנהו אף באשה בחליפין שו"פ ולעולם עיקר
קניות שבשדה איתנהו באשה, זו אינה קושיא דכיון דעיקר חליפין אפילו בפחות משו"פ איתנהו כי
עביד להו בכלי שוה מנה לא ייפה כחו מכח כלי שאינו שו"פ דשם חליפין חד הוא, דבשלמא אי חליפין
לא נתנו לחזרה הוה אמרינן כי יהיב לה פחות משו"פ לא מקניא נפשה אבל כי יהיב לה שו"פ מקניא
נפשה וא"נ אי עיקר חליפין ליתנהו כלל בפחות משו"פ הוינן אמרינן כיון דקניה חשובה היא מקניא בה

בית ועד לתורה – הר חברון

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

קידושין פרק ראשון – דף מספר 10

בס"ד, ג' בכסלו תשס"ט.

נפשה, אבל השתא דקי"ל דחליפין קני ע"מ להקנות הוא ולא דידה נינהו אפילו כי יהיב לה חליפין שוה מנה מאי הוי הא מ"מ לאו בגופן היא נקנית אלא בדינן ודינן אפילו בפחות משו"פ איתי' וכיון שדין חליפין איתי' בפחות משו"פ לא חשיבא לה וגנאי הוא לה להקנות עצמה בקנייה פחותה כזאת שעיקרה בפחות משו"פ, ולא דמי לשטר דשטר לאו בגופו מתקדשת אלא במה שכתוב בו ומה שכתוב בו אינו בתורת דמים כנ"ל. 70

והשתא נמי לא תיקשי אפילו כי גמרי' משדה עפרון לגמרי היכי הוה סלקא דעתין למילף מיניה חליפין והא שדה עפרון א"א לו בחליפין דעכו"ם לא קני בחליפין אלא בכסף, דלפי מה שפירשתי לאו משדה עפרון קא גמרי' אלא כיון שהוקשו קצת קניות אשה לקניות של שדה אף אנו נאמר דאשה כשדה לכל הקניות ולא כשדה עפרון ממש, ומיהו בתוס' תירצו בהא בשם ר"ת ז"ל דעכו"ם נמי קונה בחליפין דלא אמרו בבכורות מה ישראל בחדא אף עכו"ם בחדא אלא לאפוקי משיכה אבל חליפין לא וכדמוכח לקמן גבי נמכר לגוי דאמרינן בכסף הוא נקנה ואינו נקנה בתורת תבואה וכלים ומאי ניהו חליפין אלמא בשאר דברים מהני חליפין לגוי. 75

תוספות ר"ד מסכת קידושין דף ג עמוד א

למעוטי חליפין. קשיא לי טובא ואם נתן אדם סודר לאשה שיש בו שוה פרוטה אף על פי שנתנו לה בתורת חליפין אמאי אינה מקודשת והרי יש כאן שוה פרוטה וכיון דנקיטא ביה ג' על ג' והיא רשאית לעשקו אמאי אינה מקודשת ואף על פי שהיא מחזירתו לו מדעת' היא מחזירתו ואם היא רוצה הוא שלה וגם אם קידשה במנה ואח"כ היא מחזירתו לו מרצונה כלום יש לומר שאינה מקודשת. ונראה לי לומר שאם בזה הסודר לבד נתרצת לו לקדשה אף ע"פ שהזכיר לה שם חליפין מקודשת היא והכא במאי עסקינן כגון שהתנה עמה לקדשה במנה ולא היה נותנו לה עכשיו אלא התפישה את הסודר שתקדש לו ולא תוכל לחזור בה והוא יתחייב ליתן לה המנה לאחר זמן בכי האי גוונא ודאי אינה מקודשת כיון שלא נתרצת להתקדש לו אלא במנה ומנה אין כאן ואף על פי שבשדה קונה הסודר שאם מכר לו השדה במנה ולא נתן לו המנה שיקנהו בכסף ונתן לו את הסודר שלא יוכל לחזור בו קנה את השדה והוא חייב ליתן לו את המנה לאחר זמן ואלה הן חליפין שקונין בכל מקום ומקיימין את המכירה כדכתיב על הגאולה ואמרינן בפי' הזהב גאולה זו מכירה אע"פ שאין כאן לא כסף ולא שטר ולא חזקה בסודר קנאו משא"כ באשה וטעמא דמילתא כדמפרש דכיון דלחליפין איתנהו בפחות מש"פ לא מיקניא נפשה להתקדש לו שלא תוכל לחזור בו בפחות מש"פ וכיון דבפחות ליתנהו משהו פרוטה נמי ליתנהו שאין גזירה שוה למחצה עד שיתן לה את המנה :

בית ועד לתורה – הר חברון

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

קידושין פרק ראשון – דף מספר 10

בס"ד, ג' בכסלו תשס"ט.

ירושלמי קידושין, מהדורת מנחם כ"ץ עמ' 90

סוגיא 1 - תולדות דרכי הקניין

- 1 ה' ה'. נכסים שיש להן אחריות, כול'.
- 2 בראשונה היו קונין בשליפת המנעל.
- 3 הדא היא דכת' "וזאת לפנים ביש' על הגאולה ועל התמורה שלף איש נעלו" וגו' (רות, י).
- 4 מי שלף. תמן אמרין: רב ולוי; חד אמ': הקונה. וחד אמ': המקנה.
- 5 ואתיין אילין פלוגותא כאינן פלוגותא.
- 6 דתני: [בועז] נותן לגואל. ר' יהודה או': הגואל נתן לבועז.
- 7 חזרו להיות קונים בקצצה.
- 8 מהו בקצצה.
- 9 בשעה שהיה אדם מוכר שדה אחוזתו, היו קרוביו מביאין חביות וממלין אותן קליות ואגוזים
- 10 ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומ' נקצץ פל' מאחוזתו.
- 11 ובשעה שהיה מחזירה לו היו עושין כך ואומ' חזר פל' {לאחוזתו} >לאחוזתו¹.
- 12 אמ' ר' יוסה ביר' בון:
- 13 אף מי שהוא נושא אשה שאינה הוגנת נלח, היו קרוביו מביאין חביות וממלין אותן קליות ואגוזי
- 14 ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטין ואומ' נקצץ פל' ממשפחתו.
- 15 ובשעה שהוא מגרשה היו עושין כן ואומרין חזר פל' למשפחתו.
- 16 חזרו להיות קונים בכסף ובשטר ובחזקה.